

Ботабаев F.E. ¹, Тоқсанбаева Н.Қ. ², Унгарбаева Ш. У³, Токарбаева Б.Т.⁴, Абдыбаева Г.М.⁵

¹ *SILK WAY Халықаралық университеті.*
(Қазақстан, Шымкент қаласы)

² *ал-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті,*
(Қазақстан, Алматы қаласы)

^{3,4} *I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті.*
(Қазақстан, Талдықорған қаласы)

⁵ *М.Х.Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік университеті,*
(Қазақстан, Тараз қаласы)

ОҚЫТУШЫНЫҢ АРНАЙЫ ҚАБІЛЕТІН ДАМУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ ӘСЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада оқытушының арнайы қабілетін дамытудағы педагогикалық толеранттықты қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Мақалада осы тұжырымдаманы әртүрлі ғылымдар негізінде түсіндіру барысында сәйкес келмейтіндігін, сондай-ақ қазіргі қоғамдағы оған деген көзқарастың түсініксіз екендігін көрсетеді. Сонымен қатар оқытушының арнайы қабілетін дамытудағы әлеуметтік-мәдени айырмашылықтары үшін толеранттылықтың салдарын түсіндіреді. Оқытушылар арасында толеранттықты қалыптастыру деңгейін зерттеу нәтижелерін, оның көріністерін әртүрлі санаттағы тұлғаларға деңгейінде бөліп көрсетеді, сондай-ақ осы оқытушылар арасындағы толеранттылықты қалыптастыру тәжірибесін сипаттайды.

Түйінді сөздер: оқытушы, қабілет, дамыту, қалыптастыру толеранттылық; толерантты қоғам; толеранттылықты қалыптастыру; толеранттылықты қалыптастыру деңгейлері, әлеуметтік-мәдени ортасы, толеранттылық аспектілерін сапалы талдау, толеранттылық жеке қасиет ретінде.

Botabaev G. ¹, Toxanbayeva N.², . Ungarbayeva Shynar ³, Tokarbayeva B.⁴, Abdibaeva G. ⁵

¹ *SILK SILK WAY International University,*
(Kazakhstan, Shymkent)

² *al-Farabi Kazakh National University,*
(Kazakhstan, Almaty)

³ *Zhetysu State University named after Ilias Zhansugurov*
(Kazakhstan, Taldykorgan)

⁴ *I Zhetysu State University named after Ilias Zhansugurov*
(Kazakhstan, Taldykorgan)

⁵ *Taraz state University named after M. H. Dulati,*
(Kazakhstan, Taraz)

THEORETICAL AND EXPERIMENTAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF PEDAGOGICAL TOLERANCE ON THE DEVELOPMENT OF SPECIAL ABILITIES OF A TEACHER

Abstract

The article deals with the issue of tolerance formation in the development of special abilities of the teacher. The article describes the inconsistencies in this concept when interpreted on the basis of different Sciences, as well as the ambiguity of the attitude to it in contemporary society. Also explains the consequences of tolerance for socio-cultural differences in the development of special abilities of the teacher. The level of tolerance formation among teachers reflects the results of the study, its manifestations at the level of different categories of persons, and also characterizes the experience of tolerance formation among these teachers.

Keywords: teacher, abilities, development, tolerance formation; tolerant society; tolerance formation; levels of tolerance formation, social and cultural environment, qualitative analysis of tolerance aspects, tolerance as personal qualities.

*Ботабаев Ғ.Е.*¹, *Токсанбаева Н.Қ.*², *Унгарбаева Ш. У*³, *Токарбаева Б.Т.*⁴, *Абдыбаева Г.М.*⁵

¹ *SILK WAY Международнй университет.
(Казахстан, г.Шымкент)*

² *Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
(Казахстан, г.Алматы)*

^{3,4} *Жетысуского Государственного Университета имени И. Жансугурова
(Казахстан, г.Талдыкурган қаласы)*

⁵ *Таразского государственного университета имени М.Х.Дулати,
(Тараз, Казахстан)*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ НА РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ

Аннотация

В статье рассматривается вопрос формирования педагогической толерантности в развитии специальных способностей преподавателя. В статье описываются несоответствия в данной концепции при толковании на основе различных наук, а также неясности отношения к ней в современном обществе. Также объясняет последствия толерантности для социально-культурных различий в развитии специальных способностей преподавателя. Уровень формирования толерантности среди преподавателей отражает результаты исследования, ее проявления на уровне различных категорий лиц, а также характеризует опыт формирования толерантности среди этих преподавателей.

Ключевые слова: преподаватель, способности, развитие, формирование толерантности; толерантное общество; формирование толерантности; уровни формирования толерантности, социально-культурная среда, качественный анализ аспектов толерантности, толерантность как личностные качества.

Оқытушының арнайы қабілеті – адамның өз бейімділігі арқылы, творчестволықпен іс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Педагогикалық қабілетті адам творчестволықпен іс атқармаса, тіпті талантты деген кісінің өзі қабілетінен айырылады. Адам қандай жұмыспен айналыспасын, күнбе-күнгі істі тыңғылықты тындыру арқылы, өз қабілетін дамытып, қалыптастырып отырады. Қабілеттердің дамуының табиғи негізін құрайтын нышандардың жинағы дарындылық деп аталады. Адамның дарындылығы оның жоғары жүйке саласының туа біткен қасиетімен тығыз байланысты. Белгілі бір қабілеттіліктің дамуына арнаулы педагогикалық шара қолдануды тілемей-ақ өз бетімен ерте көзге түсуі. Кей баланың оқуға түспей тұрып, сурет, музыкаға қабілетті екендігі байқалатыны әркімге мәлім.

Индивид пен қоғамның мәдениетінің даму деңгейінің сипаттамасы ретінде, адамның өзімен және өзгелерімен үйлесімді қатынаста өмір сүруін сипаттайтын мәселе – толеранттылық болып табылады. Қоғамның еркін дамуы мен жалпы өмір сүруіне деген күреске қажетті принциптер мен құндылықтарды алға қою бүгінгі таңда толеранттылыққа тәрбиелеу мәселелерімен тікелей байланысты [1].

Астанада өткен Қазақстан халқының Ассамблеясының 15-ші сессиясында Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев қоғамда білім беру жүйесі мен тәрбие арқылы азаматтық сәйкестендіру, толеранттылықты дамыту қажеттілігі жайында сөз айтып республикамыздың мектептеріне толеранттылық негіздері атты курстар енгізуді ұсынды.

Б.Г. Ананьевтің тұжырымдауынша адам даму көптеген факторлардың өзара әрекетімен шартталады: тұқымқуалаушылық, қоршаған орта (элеуметтік, табиғи), тәрбие және оның өзінің іс-әрекеті [2].

Кеңестік психологтар мен ғалымдар Лейтес Н.С.[3], Дружинин В.Н.[4], А.Г.Ананьев[2], А.Н.Леонтьев[5], В.И.Панов[6], В.И.Карикаш [7], В.А.Крутецкий [8], Б.М.Тепловтың [9] өз республикамыздағы көрнекті ғалымдар Т.Тәжібаев [10], М.М.Жанпейісова [11],

Қ.Б.Жарықбаев[12], С.М.Жақыпов[13], Н.Қ.Тоқсанбаеваның [14], еңбектерін жеке тұлғаны дамыту мәселелесінің теориясы және тәжірибесінің алтын қоры деп білеміз.

Кеңестік психологияда қабілеттер жайлы ілім біркелкі дамып отырған жоқ. Мысалы, 1930-40 жылдардың арасында тұлғаға деген тұрпайы- кеңестік көзқарас қалыптасқан кезде қабілеттер жайлы мәліметтер психологиядан да, педагогикалық практикадан да алынып тасталған болатын. Тек, 1950 жылдардың ортасынан бастап, бұл мәселе қайта көтеріле бастады. Бұдан кейін нақты қабілеттер жайлы іргелі зерттеулер жасалды. Олар: музыкалық қабілеттер (Б.М.Теплов), бейнелеу өнеріне деген қабілеттер (В.И.Киреенко), әдеби қабілеттер (В.П.Ягункова), математикалық қабілеттер (В.А.Крутецкий), педагогикалық қабілеттер (Н.В.Кузьмина) сияқты зерттеулер. Оқыта отырып баланың қабілеттерін дамыту мәселесі көрнекті педагогтар Ш.А.Амонашвили, И.В.Волков, О.С.Газман еңбектерінде қарастырылады.

Бұл жағдайда төзімділік басқа адамдармен адам қарым-қатынасында ғана емес, билікпен, қоғаммен, табиғатпен және т.б. қарым-қатынастарымен күрделі жүйелерде пайда болады. Мұнда төзімділік азаматтық қоғамның қалыпты жұмыс істеуі үшін және тіпті адамзаттың тіршілік ету шарты ретінде әрекет етеді. Дәл осы тұрғыда жасөспірім ұрпаққа төзімділікке, күрделі, қайшы келетін әлемде бағдарлаудың әмбебап әдістері болуына жол беру қажеттілігі туындайды. Жеке тұлғаны тәрбиелеудің психологиялық және әлеуметтік міндеті педагогикалық жоспарға ауысады және толеранттылық санасын өсіруде маңызды болып табылады. Шын мәнінде, бұл қоғам мен білім берушілердің шешуі тиіс әлемдік көзқарас.

Оқу үдерісі оқушының пәндік тәжірибесі мен объективті мәдени құндылықтардың байланыстарын үздіксіз «жабу» және «ашу» сияқты семантикалық шындық ретінде әрекет етеді, сана-сезімнің жеке-семантикалық құрылымдарын беретін көзі ретінде. Оқу мен білім беру барысында алынған сезімдер оқушылардың өмірлік бағдарларының матрицасын қалыптастыратын сананың «ұяшықтары» болып табылады.

Эксперименттік бөлім және әдістемелер.

Әрине толеранттылық адамның тұлғалық қасиеті мен қоғамдық тұрмыстың феномені ретінде мәдениеттің, жоғарғы, ең басты құндылықтарының бірі болып табылады. Өмірдің мағыналық бөлшектерінің бір бөлігі болып табылады және маңыздылығы жағынан бұл процестің қатысушыларының толеранттық қатынастарының пәндік тәжірибесіне негізделген толерантты мәдениеттің өмірлік практикасына негізделетін тәрбие процесінің модельдерін жасауды белгілейді. Мұғалімнің өнері оқушылардың сана-сезімінің мағыналық құрылымын өзектендіру болып табылады, олардың мазмұны "басқа ойлайтын" ұстанымдарын қабылдауға болмайтын болса, кем дегенде олардың мағынасын түсіну ниетіне негізделеді.

Кесте 1. Педагогикалық толеранттылықтың өзіндік ерекшеліктері:

Педагогикалық толеранттылық критерийлері		Нақты мазмұн ерекшеліктері
Негізгі	Просоциалдық-асоциалдық	Педагогикалық тыныштықты әлеуметтік құндылық ретінде, оқушылармен бейбітшілік мәдениетінің немесе зорлық-зомбылық әлемінің бөлігі ретінде көрсету
	Конструктивтік-деструктивтік	Педагогикалық толеранттылықтың жеке және субъективті құндылығы «осы және қазіргі» кездегі жағдай, болашақта оқушылармен өзара әрекеттесу субъектілері арасындағы қатынастардың динамикасы, жағдайлық және перспективалық тиімділік, мәселені немесе жанжалды жағдайды шешудің тәсілі.
	Активті- пассивті	Педагог пен оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынас пен диалогтық қатынастарды құруға қатысуды қамтамасыз ететін ішкі және сыртқы әрекеттерде көрінетін белсенділік деңгейі.
	Тұрақтылық-өзгерушілік	Педагог жүйелерді сақтау немесе өзгерту тенденциялары: жеке, тұлғааралық, әлеуметтік-мәдени, даму, тоқырау немесе деградация векторын белгілеу.
Қосымша	Диалогтық-монологтық	Педагог пен оқушы арасындағы тұлғааралық толеранттылық жүзеге асырылатын байланыс түрі және әсер ету нысаны.

	Децентрация-эго-центрация	Педагогтың басым назары: оқушы мен сұхбаттасушыға немесе өзіне.
--	---------------------------	---

Жеке - мағыналық негізде толерантты сананы тәрбиелеу полимәдениетті білім беру кеңістігінің моделінде тиімді жүзеге асырылуы мүмкін. Полимәдениетті білім беру кеңістігінің мұндай нұсқасы диалог, тандаудың вазимдік бейімделу механизмдері және оқушылардың толерантты санасын дамыту міндеттері арқылы технологиялық түрде іске асырылады. Сонымен қатар, басқа білім беру үлгілерімен салыстырғанда полимәдениеттік білім беру кеңістігі осы міндеттерді шешу үшін үлкен әлеуетке ие деп санауға негіз бар.

Нәтижелері мен талқылануы Педагогикалық толеранттық кәсіби деңгейде болғандықтан біз мұғалімнің жұмысының тиімділігін, ең алдымен мұғалімнің оқу-тәрбие жұмысын талдауды қажет деп таптық. Педагогикалық қызметтің тиімділігін бағалау үшін Н.Б.Авалуеваның «Білім беру қызметінің тиімділігі коэффициенті» әдістемесі пайдаланылды. Бұл әдіс мұғалімнің білім беру қызметін бағалауға ғана емес, сондай-ақ оқытуға да қолданылады, өйткені сыныпта оқитын оқушының қызметі сыныптан тыс іс-әрекеттер сияқты бірдей критерийлерге сәйкес бағалануы мүмкін: қызметке деген жеке үлесі, бастамасы, белсенділік. Нұсқаулық: «Сабақ кезінде әр оқушының іс-әрекетіне әдеттегі қатысу дәрежесін бағалаңыз. 0 – өзін-өзі айтарлықтай емес көрсетуі, 1 – өзін-өзі толық көрсете алмайды, 2 – өзін толық көрсетеді».

Толерантты және интолерантность қарым-қатынас баланстың, ашушандықтың, эмоциялық төзімділіктің, экстраверсияның, алаңдаушылықтың және тағы да басқа сипаттамалармен байланысты болуы мүмкін. Осы қасиеттерді анықтауға және оларды толеранттық пен теңестіруге мүмкіндік беретін әдісті пайдалану маңызды. Осы мақсатта біз 16PF Кэттелла сауалнамасын қолдануға мүмкіндік алдық. Бұл зерттеуде 187 сұрағы бар сауалнама пайдаланылды. Тақырып бойынша нұсқаулық: «Бұл зерттеуде сіз әр сұраққа бір-бірлеп және үш ықтимал жауаптар ұсынасыз. Сізге былай жауап беру керек: алдымен сұрақты және оның нұсқаларын оқып шығыңыз, содан кейін қалған екеуіне қарағанда пікіріңізді білдіретін үш ұсынылған жауап нұсқаларының біреуін таңдап, оны хаттамаға белгілейсіз».

Жиі «сенімді емес», «орташа» сияқты жауапқа бармауға тырысыңыз. Оны басқаша жауап бере алмаған кезде ғана таңдаңыз. Әр сұраққа жауап беріңіз».

Оқытушының оқушылардың жеке қасиеттерін бағалау үшін әріптестер Ю.Н. Кулюткина мен Г.С. Сухобская ұсынған тұлғалық жұптардың қарсы сипаттамалары қолданды. Оқу процедурасы Р.Осгуда симантикалық дифференциалдық әдісіне сәйкес келеді. Зерттеу барысында мұғалімдердің бағалауы: идеал оқушыны бағалау, нақты және анти идеал, сондықтан субъектіге сауалнаманың қарсы жұптары бар 3 сауалнама ұсынылды. Әрбір жауап парағында жұмыс істеу технологиясы бірдей, ол нұсқаулықтың мазмұны бойынша ғана ерекшеленеді.

1-параққа арналған нұсқаулық: «Өзіңізге ұнайтын және қарама-қарсы эмоциялық-бағалайтын сипаттамаларды пайдаланып, оқушымен сабаққа дайындалатын жерді дайындап және оған деген көзқарасыңызды крест арқылы белгілеп, бағалаңыз. Егер бұл адамға деген көзқарасыңыз оң болса, онда жұлдызша ортаңғы, нөлдік сызықтың оң жағына орналасады; егер оған деген көзқарасыңыз теріс болса, онда сол жаққа орналасады. Кез-келген жағдайда қарым-қатынастың күші, тиісінше, 0-ден 3-ге дейін қажетті оң немесе теріс жауапты таңдау арқылы көрсетіледі».

2-параққа арналған нұсқаулар: «Сізбен жұмыс жұмыс жасайтын оқушыны келесі бірнеше қарсы жұптарды пайдалану арқылы бағалаңыз».

3-параққа арналған нұсқаулар: «Келесі бірнеше қарсы жұптардың көмегімен жұмыс істегіңіз келмейтін оқушыны бағалаңыз ...».

Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобская барлық сапа жұптарын бес бағаға топтастыруды ұсынады:

1. Адамның жалпы айырмашылығы.
2. Адамның моральдық қасиеттерінің сипаттамасы.
3. Адамның интеллектуалдық қасиеттерінің сипаттамасы.
4. Адамның ерікті қасиеттерінің сипаттамасы.
5. Жеке дара ерекшеліктердің сипаттамасы.

Қоғамдық қашықтық Богарду әдісі. Респонденттерге төмендегі нұсқаулар ұсынылды: «Төменде ұсынылған жеті критерийдің біреуінде олардың қолайлылығы дәрежесін ғана көрсете отырып, төмендегі мәлімдемелерді бағалаңыз. Бұл қағидаға жауап беріңіз: мен жеке өзім қарым-қатынас жасайтын адамдар, соның ішінде жақын араласатын адамдар болуы мүмкін».

Нақты әлеуметтік қашықтық мына формула бойынша есептеледі:

мұнда Σ - оң нәтиже беретін баллдардың арифметикалық сомасы,

Σ - теріс нүктелердің арифметикалық сомасы.

Осылайша, жоғарыда келтірілген әдістер мен әдістердің негізінде біз зерттелген мәселе бойынша сандық және сапалық ақпаратты таңдадық. Енді эксперименталды зерттеулердің нәтижелерін тікелей талдау жасаймыз.

Білім беру қызметінің тиімділігін бағалау

Оқытушының кәсіби қызметінің негізгі түрі ретінде оқу-тәрбиелік іс-шаралар, әдістемелік, ұйымдастырушылық және басқарушылық тәрбие жұмыстарының басқа түрлерін де қамтиды.

Егер педагогикалық толеранттық кәсіби деңгейде болса, онда ол оқыту мен білім беру қызметінің тиімділігіне әсер етуі керек.

Педагогикалық қызметтің тиімділігін бағалау әдістемесінің тиімділігін 0-ден 100% -ға дейін өлшеуге мүмкіндік береді. Оқу және тәрбиелеу іс-әрекетінің тиімділігінің орташа мәндері бірдей, бұл олардың тең дәрежеде дамитынын білдіреді. Деректердің шашырауы білім беру қызметінің тиімділігінің 42% -дан 48% -ға дейінгі мәнін береді. Оқытушының орташа кәсіби тәжірибе стажы - 12 жыл, ең төменгі тәжірибе - 1 жыл, максимум - 40.

2-кесте. Оқытушылық қызметтің тиімділігі мен мұғалімнің тәжірибесі

	min	max	орташа	стандартты ауытқу	вариация коэффициенті
Жұмыс тәжірибесі	1	40	12,03	9,98	±0,82
Оқу жұмысының тиімділігі	12	78	45,15	15,84	±0,35
Білім беру қызметінің тиімділігі	14	84	45,56	15,35	±0,33
Оқыту тиімділігі	13	81	45,22	15,30	±0,33

Пайыз әдісі бойынша тәжірибе өтілімі мәндері келесі рет бойынша анықталады: 1-ден 3 жылға дейін, 4-тен 7 жылға дейін, 8-ден 12 жылға дейін, 13-тен 20 жылға дейін, 21-ден 40-қа дейін. Өрбір еңбек өтілі бойынша шамамен бірдей субъект саны бар: 66 адам, 53 адам - 55 адам - 55 адам - 57 адам - Жиіліктік бөлу кестесіне сәйкес, бұл үлгідегі мұғалімдердің көпшілігі 15 жылға дейін жұмыс тәжірибесі бар екенін, ал ең жоғарғысы - бес жылдық жұмыс тәжірибесі бар екенін көреміз. Бірнеше оқытушының кәсіби тәжірибесі 30 жылдан асады. Алынған деректерге сүйенсек, мектепте жұмыс істеп жүрген көптеген жас мамандар бес жылдай ғана жұмыс істейді, соның нәтижесінде бүкіл педагогикалық қызметкерлердің жұмыс тиімділігі төмендейді, себебі мектепте көбінесе үлкен өтілі бар адамдар жұмыс істейді. Тәжірибесі жоқ мамандар істеген кезде, жұмыс тиімділігі төмендемейді, оған педагогикалық толеранттылық жетіспейді. 3-кестеге сүйене отырып, оқытудың және білім беру қызметінің тиімділігінің орташа көрсеткіші орташа және ортадан төмен интервал бойынша байқалады. Педагогикалық қызметтің тиімділігі орташа деңгейінен төмен интервалда, педагогикалық іс-әрекетте байқалады, бұл жағдайда мұғалімдер сабақтан тыс іс-шараларға қарағанда сыныптағы оқушылардың жұмысына көбірек көңіл бөледі. Бұл деректер, егер мұғалім балаларды тәрбиелеуге жеткілікті көңіл бөлмесе, білім беру сапасы төмендейтінін көрсетеді. Бұл оқытушылар оқушының өзара қарым-қатынасына емес, тек нәтижеге назар аударады. Педагогикалық қызмет тиімділігі орташа деңгейден жоғары интервалда көрсетілгендей, керісінше білім беру қызметі бірінші орынды иеленеді, бұл мұғалімдер сыныптан тыс іс-шараларда оқушылармен бірлескен іс-әрекеттерді ұйымдастыруға қабілетті. Мұндай оқытушылар оқушының жеке басына назар аударады, диалог процесі және білім беру процесінің субъектілерімен ынтымақтастық маңызды және қызықты. Демек, білім беру қызметінің тиімділігі көбінесе мұғалімнің жұмысына әсер етеді.

3-кесте. Білім беру қызметінің тиімділігінің кестесі

Педагогикалық қызметтің деңгейі	$M_{\text{Эод}}$	$M_{\text{Эвд}}$	$M_{\text{Эпд}}$
Төменгі деңгей	26,6	26,9	26,6
Орташадан төмен деңгей	38,1	36,1	35,5
Орташа деңгей	45,5	44,1	43,8
Орташадан жоғары	54,3	54,2	54,1
Жоғары деңгей	65,9	68,3	67,1

Қорытынды: 4-7 жыл аралығындағы кәсіби тәжірибе кезеңінде және 21-40 жыл аралығындағы білім беру қызметінің тиімділігінің нәтижелері бойынша, айтарлықтай статистикалық айырмашылықтар байқалады. Яғни педагогикалық қызметтің тиімділігі мен нәтижесі арасындағы максималды және минималды айырмашылық білім беру үшін де, тәрбие беру үшін де маңызды. Педагогикалық қызмет нәтижесінің біршама өсуі 13-20 жыл аралығындағы еңбек өтілі кезінде байқалады, 4-7 жыл ішінде педагогикалық қызметтің тиімділігі 13-20 жыл ішінде тиімділігіне карағанда айтарлықтай ерекшеленеді.

Сонымен қатар, басқа білім беру үлгілерімен салыстырғанда полимәдениеттік білім беру кеңістігі осы міндеттерді шешу үшін үлкен әлеуетке ие деп санауға негіз бар.

Толеранттылық мәселесін елбасымыз Н.Ә.Назарбаев халыққа жолдауында ерекше атап өтті: «Біз әркімнің ар-ұжданы, абыройы мен беделі қадірленетін, мәртебелі мораль, этикалық негіздер мен рухани құндылықтар ірге тепкен қоғам құруымыз», - деді. Және осы бағытта Қазақстан халықтарының ассамблеясында біршама игі істер атқару үстінде. Бұл істердің негізінде елбасымыздың ұлтаралық мәселелер жөніндегі ішкі және сыртқы саяси бағдарламалары негіз болып отыр. Бұл бағдарламалар біздің болашақ ғылыми зерттеулерімізде негізгі ұстанымы болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования // Педагогика. – 2002. – №7. – С.3-10.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Изд-во «Наука», 1977. – 380 с.
3. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: избранные труды. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; - Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 464 с.
4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Издательство «Питер», 1999. - 368.: (серия «Мастера психология»)
5. Леонтьев. А.А. Психология общения. - 2-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл, 1997. – 365 с. ,
6. Панов В.И. Проблема одаренности и одаренные дети как проблема // Дарын. – Алматы. - 2006. - № 5-6. – С. 103-104.
7. Джакупов С.М. Развитие одаренности в онтогенезе // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. - 2007. - № 1 (20). - С. 7-8.
8. В.А.Крутецкий. Коммуникативная способность и ее совершенствование: автореф. дис. на канд. психол. наук: 19.00.05. - Л., 1981- 19 с.,
9. Теплов М.Б. Избранные труды, в 2-х т., т.1. - М.: Прос., 1971.
10. Н.Қ.Тоқсанбаева. Қарым-қатынастың адам өміріндегі маңыздылығы және этнопсихологиялық сипаты // Қазақстан жоғары мектебі. - 2008. - №4. - 134-135 бб.